

Mûsikînin Resmî Devlet Merâsimlerinde Uygulanışı “Osmanlı Devleti Örneği”¹

Mesut Engin²

ÖZET

Hâkimiyet kurdukları geniş topraklar üzerindeki yaşayış şekilleri ve kurdukları birçok devlet sayesinde tarihin hemen hemen her döneminde isimlerinden söz ettirmeyi başaran Türkler, aynı zamanda kültür birikimleriyle de ön plana çıkmışlardır. Kültür birikimlerinde pek çok gelenek ve görenek barındıran Türkler’in bu birikimlerinde göze çarpan önemli bir uygulaması da merâsim geleneği olagelmıştır. İctimâî, siyasi ve dinî olmak üzere hayatın diğer alanlarına da sirayet eden “merâsim kültürü” gerek devlet nezdinde gerekse halk nezdinde önemli bir yere sahipti. Önemli bir birikime sahip olan Türk kültür tarihinin bu önemli alanıyla ilgili çok fazla çalışmanın olmadığı göze çarpmaktadır. Bu eksiklikten Türk ve dünya kültür mirasında önemli bir yere sahip olan Osmanlı Devleti de nasibini almıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nde önemli bir yere sahip olan merâsimlerle ilgili yeteri kadar çalışma bulunmamaktadır. Keza bu merâsimlerle birlikte icrâ edilen ve merâsimlerin ayrılmaz bir parçası haline gelen mûsikî de bu eksiklikten olumsuz etkilenmiştir. Bu nedenle bu çalışmada söz konusu eksikliklere bir nebze de olsa katkı sunmak amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle merâsimlerin tarihsel geçmişi kısaca değinildikten sonra Osmanlı Devleti’nde uygulanan resmî merâsimler ve bu merâsimlerde icrâ edilen mûsikî tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Osmanlılar, Merâsim, Mûsikî, Merâsim Mûsikîsi.

Application of Music in Official State Ceremonies "Example of the Ottoman Empire"

ABSTRACT

Turks, who managed to make a name for themselves in almost every period of history thanks to the way they lived on the vast lands they dominated and the many states they established, also came to the fore with their cultural accumulation. An important practice of the Turks, who have many traditions and customs in their cultural heritage, has been the tradition of ceremonies. The "ceremonial culture", which spread to other areas of life, including social,

¹ Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı’nda hazırlanan “Osmanlı Merâsimlerinde Dini Mûsikî” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² İletişim Yazarı: mstengin@gmail.com, Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, ORCID: 0000 0002 4240 9459.

political and religious, had an important place both in the eyes of the state and the people. It is noticeable that there are not many studies on this important area of Turkish cultural history, which has a significant accumulation. The Ottoman Empire, which has an important place in Turkish and world cultural heritage, also suffered from this deficiency. Therefore, there are not enough studies on ceremonies that have an important place in the Ottoman Empire. Likewise, music, which is performed together with these ceremonies and has become an integral part of them, has also had its share of this deficiency. Therefore, in this study, we aimed to contribute to these deficiencies, at least to some extent. In the study, first of all, after briefly touching on the historical background of the ceremonies, we will try to introduce the official ceremonies practiced in the Ottoman Empire and the music performed in these ceremonies.

Keywords: *Turks, Ottomans, Ceremony, Music, Ceremonial Music*

1.GİRİŞ

Dünya sahnesine çıktığı ilk andan itibaren insanoğlunun hayatında birçok etkinlik gibi merâsimler de kendini göstermeye başlamıştır. Söz konusu merâsimler, ilkçağdan itibaren bütün kavimlerde ve bütün coğrafyalarda yaşanan dine veya kültüre bağlı olarak bir şekilde uygulanagelmıştır. Doğuştan getirmiş olduğu bir özelliği olması hasebiyle insan, güzel olan her şeye meyiletme yeteneğine sahip olmuştur. İnsanın yaratılışı gereği kendisinde var olan ve daha sonra ortaya çıkan bu güzel yeteneklerden bir tanesi de mûsikîdir. O, mûsikîyi hayatının birçok alanında bir şekilde tatbik etmiştir. Bu alanlarda biri de merâsimler olmuştur. İnsanın yaratılıştan getirmiş olduğu bu yeteneğine başta İslâm dinî olmak üzere hiçbir din veya kültür engel olmamış, onu ruhen gereksinim duyduğu bu ihtiyacından mahrum etmemiştir. Müslümanlar da bu duygularını İslâm dininin inanç esaslarıyla çelişmemek kaydıyla tatmin etmişlerdir. Çünkü İslâm dinî harama kaçmadığı sürece onları mûsikî yapmaktan men etmemiştir. Bilakis iyi ve güzel olan her şey gibi helal dairesi içerisinde icrâ edilen mûsikîyi teşvik bile etmiştir. (Uludağ, 2017, s. 13-14). Bu nedenle gerek İslâmiyet öncesi Türkler gerekse de İslâmiyet sonrası Türkler hayatlarından mûsikîyi eksik etmemişlerdir. Türk-İslâm kültürünün önemli bir parçası olan Osmanlı Devleti de mûsikî sanatını her alanda kullanmış hatta kullanmakla kalmamış mûsikîyi geliştirerek daha da işlevsel hale getirmiştir. Nitekim işlevsel hale getirdikleri alanlardan biri de devletin resmî, dinî veya kültürel alanlarda yaptığı etkinlikler yani merâsimler olmuştur.

Bütün toplumlar ve devletler bir şekilde merâsimlerden ve merâsimlerdeki mûsikînin etkisinden istifade etmişlerdir. Bunun içindir ki tarihin hangi evresinde olursa olsun merâsimler ve merâsimlerde uygulanan mûsikî hep dikkatleri celp etmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda ele aldığımız Osmanlı Devleti'ndeki resmî merâsimler ve mûsikînin merâsimlerde icrâ edilmesi konusu önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu kadar ehemmiyetli olan bir konuyla ilgili fazla çalışma yapılmadığından konuya dikkat çekerek anlatmaya çalışılmıştır.

Resmî merâsimler ve bu merâsimlerdeki mûsikî konusunu ele aldığımız çalışmada, Osmanlıda hayatın özellikle yönetim alanında icrâ edilmiş olan merâsimler tanıtılmış ve merâsimlerde uygulanan mûsikî ele alınmıştır. Çalışmada, tarihsel süreç içerisinde merâsimler, Osmanlı Devleti’nde resmî merâsimler ve nihayet Osmanlı Devleti’nde mûsikînin bu merâsimlerde uygulanışı konularına değinilmiştir.

Konu ele alınırken bazı zorluklarla da karşılaşmıştır. Bunlardan biri geniş bir coğrafyaya hükmeden ve bünyesinde birçok kültür barındıran Osmanlı Devleti’ndeki bütün merâsimleri ele almak olmuştur. Söz konusu bütün bu merâsimleri ele almak çalışmanın sınırlarını fazla aşmış olacaktır. Bu nedenle Çalışmanın konusu, Osmanlı Devleti’nin ilk defa hâkimiyet kurmuş olduğu ve tamamen içerisinde Türk kültürünü barındıran Anadolu, Anadolu’da da resmî olmasının yanında bilhassa kültürel açıdan Osmanlı Devleti’nde uzun yıllar başkentlik görevini üstlenen İstanbul ile sınırlandırılmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti’nde icrâ edilen merâsimlerin neredeyse tamamı devletin *payitahtı* olan ve “merâsimlerin kenti” vasfını elinde bulunduran İstanbul şehrinde uygulanmıştır. Bunun birçok nedeninin olmasının yanında en önemli nedeni Osmanlı devlet idaresinin yani padişahın ve diğer devlet yetkililerinin İstanbul’da bulunan saraylarda yaşıyor olmalarıdır. Çünkü devlet, gücünü başkent İstanbul üzerinden göstermiştir. Bunu yaparken de kullanmış olduğu en önemli araçlardan biri de mûsikî ile birlikte sergilenen merâsimler olmuştur.

2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE MERÂSİMLER

Tarihsel sürecine geçmeden önde merâsimin kısaca sözlük ve terim anlamlarına bakmakta yarar vardır. Sözlükte merâsim, Arapça’da kullanılan “iz, eser, nişan, kalıntı, eşme, pınar, âdet, şive, örf, kâide, şekil, tören anlamlarına gelen رسم - ارسم - رسوم (r-s-m’den türemiş rusûm’dan)” (Hüseyin, İbrahim, Mustafa Atay, 1961, s.728) ve “resmî muâmeleler, mûtât olan âyinler, tekellüf, gösteriş anlamlarına gelen مرسوم (mersûm) kelimesinin çoğulundan” (Bahaettin, 2004, s. 466-467) türetilmiştir. Terim anlamına bakıldığında merâsim; “devletlerin resmî, dinî ve günlük hayatla ilgili işleyişlerini ele alan birtakım ilkeler dizisi” şeklinde tanımlanabilir.

Bunlarla birlikte merâsim çeşitlerine bakıldığında merâsimler, eski toplumlardan günümüze kadar halkların yaşamış olduğu sosyal, ekonomik, siyasî, dinî, coğrafi gibi değişik durumlar sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle her milletin kendine has merâsim ve tören şekilleri vardır. Kadîm ve köklü bir geleneğe sahip olan Türkler, kuruldukları ilk zamandan itibaren değişik merâsimler icrâ etmişlerdir. Nitekim merâsimler, hem İslâmiyet öncesi dönemde hem de İslâmiyet sonrası dönemde Türklerin hayatlarında önemli bir yere sahipti. Türklerin her iki dönemde de uygulamış oldukları merâsimleri şu şekilde sıralayabiliriz: İslâmiyet öncesi hayatlarında var olan merâsimler: Karşılama-Uğurlama merâsimleri, yemin merâsimleri, düğün merâsimleri, ad verme merâsimleri, yuğ (yas tutma) merâsimleri. (Cansız, 1999, s. 213). Bir başka sınıflandırma da şu şekilde yapılmaktadır: “Resmî Merâsimler: Tahta çıkma merasimi (bu merâsimler daha çok askerî içerikli merâsimler olmuştur), ant içme merâsimi,

kurultayı toplama merâsimi. Dinî Merâsimler: Muayyen vakitlerde yapılması gerekli âyin ve merâsimler (kurban kesme, cenaze ve ölü gömme, yas tutma gibi), tesadüfî olaylar (ani gelişen doğa olayları gibi) dolayısıyla yapılan özel âyin ve merâsimler. Toplumsal Merâsimler: Baharın gelişini (Nevruz) kutlayan merâsimler, Yılın belli zamanlarında geleneklere göre yapılan bayram merâsimleri, düğün toyu merâsimi, ilk av toyu merâsimi, tutsaklıktan kurtulma toyu merâsimi, ad verme toyu merâsimi, uğurlama ve karşılama toyları için yapılan merâsimler, potlaç denilen yeme içme toylarında yapılan merâsimler.” (Mandaloğlu, 2012, s. 214 vd.).

İslâm dinine girdikten sonra Türklerin merâsimlerinde İslâmiyet öncesi uyguladıkları merâsimlerden çok farklı bir hal almamıştır. Ancak şunu belirtmekte yarar vardır. Türkler, yeni girdikleri dinin kurallarından ve özelliklerinden dolayı eski merâsimlerini İslâm dinine uygun hale getirmişlerdir. Keza yeni yerler fethetmek suretiyle Türk kültürünün hakimiyet kurduğu sınırlar genişlemiş, bu sınırlara yeni kültürler dahil edilmiştir. Bu durum merâsim çeşitliliğini bir nebze de olsa çoğaltmıştır. Fakat buna rağmen yukarıda da zikrettiğimiz merâsimlerin, “işlevleri ve özellikleri bakımından olsa gerek, İslâmiyet öncesi ve İslâmiyet sonrası her iki dönemde de genellikle şu üç ana başlıkta sınıflandırıldığı görülmüştür: Resmî merâsimler (askerî merâsimler), dinî merâsimler ve toplumsal merâsimler.” (Koparal, 2019, s. 25).

Yukarıda ele aldığımız bütün bu tasnifler aslında merâsimlerin devletler için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Nitekim Merâsimlerin dinî açıdan olduğu kadar ictimai açıdan da önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu uygulamalar “Geçmişten getirilen birçok yaşantı ve hayat biçimine sahip olan toplumları istedikleri hedefe ulaştırmak için aynı çatı altında toplamış, bu durum insanlar arasındaki farklılıkları en aza indirmiştir. Aynı şekilde merâsimler, toplumdaki bireylerin birbirlerine kenetlenmelerini, bu sayede toplumun sürekliliğini ve kaynaşmasını sağlamıştır.” (Akarpınar, 1999, s. 18). Yine merâsimler, padişahın ve yönetimin toplumdaki bir nevi onay alması demektir. Siyasi erkin gücünü devam ettirmesi, toplumdaki ortak duygu ve düşüncelerin sağlamaştırılması için bu merâsimler devamlı bir şekilde tekrar edilmelidir. Çünkü her alanda güçlü bir devlet ve güçlü bir toplum söz konusu bu duygularını ancak yöneticilerin ve halkın bir araya geldiği merâsimler aracılığıyla uygulamaya koyabilirler. (Karateke, 2017, s. 236-237). Bilhassa devlet ricâli tarafından icrâ edilen merâsimler, içerik olarak resmî protokol kurallarıyla uygulanmıştır. Bu durumda protokolün en üstünde bulunan kişiler ön plana çıkartılır, padişaha ve devlete farklı anlamlar yüklenirdi. Keza “eksiksiz bir merâsim güçlü bir devlet teşkilatının en önemli göstergelerindedir. Devlete bütün yönleriyle hakimiyet kuran düşünce kendisini, aynı zamanda topluma ve toplum içerisinde varlığını sürdüren bireylere bahsi geçen bu merâsimlerle anlatmaya çalışırdı.” (Afyoncu ve Önal, 2007, s. 246).

Türk kültür tarihi açısından tarihsel süreç içerisinde uygulanmış olan merâsimlere baktığımızda iki önemli dönemle karşı karşıya kalmaktayız. Birincisi İslâmiyet öncesi merâsimler, ikincisi İslâmiyet sonrası merâsimler. Türkler, İslâm dinine girmeden

önceki dönemlerde de merâsimlere ve mûsikîye büyük önem atfetmişlerdir. Özellikle Türk tarihine kaynaklık eden büyük devletlerden olan Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar da bunu bâriz bir şekilde görmekteyiz. Aynı zamanda bu devletlerin kültürel birikimi sonraki kuşaklara aktarmadaki rolleri de bütün Türk devletlerine kaynaklık ve örneklik teşkil etmiştir.

Türklerin İslâm dinine girmeden önceki dönemde icrâ ettikleri merâsimlere baktığımızda karşımıza şu merâsimler çıkmaktadır: Aynı zamanda resmî bir hüviyete sahip olan ve aynı zamanda bir kurultay özelliğine sahip olan “kengeş meclisi”. Bu kurultayda aynı zamanda “toy” adı verilen çeşitli törenler yapılmıştır. (Ögel, 1979, s. 216-217). Bu toylarda “yeme, içme, oyun, eğlence” benzeri pek çok etkinlik icrâ edilirdi. (Gökalp, 1976, s. 264). Kezâ eski Türk geleneğinde var olan ve İslâmîyet kabul edildikten sonra da devam eden “cülûs merâsimi” önemli bir yer teşkil eder. Türklerde her iki dönemde de Tahtta bulunan hükümdârın ölmesi veya azledilmesi sonucunda tahta çıkan yeni hükümdâr için “hanlanma” veya “cülûs” adı verilen bir merâsim yapılırdı. Söz konusu bu merâsim kaynağını Oğuz töresinden almıştır. (Kazıcı ve Şeker, 1982, s. 85). Karşımıza çıkan bir başka merâsim elçi gönderme ve elçi kabulü merâsimleridir. Sonraki dönemlerde varlığını sürdüren bütün Türk devletlerinde var olan bu gelenek (Koçak, 2011, s. 83) devletler arası ilişkilerde önemli bir yere sahipti. Söz konusu elçinin getirip götürdüğü belgeler Hakan (Tanhun) tarafından “tamga” adı verilen resmî bir mühürle mühürlenirdi. “Casusluk yapmadığı sürece elçiye zeval olmazdı”. (Kafesoğlu, 2000, s. 278). Eski Türklerde yaygın olan merâsimlerden bir diğeri, evlilik ve çocuk doğumu sırasında icrâ ettikleri şölen şeklindeki merâsimlerdir. Bu merâsimlerde sanatçılar şiirler okur tiyatro benzeri gösteri yaparlardı. (Çelikaş, 2019, s. 257). Bu merâsimlere bütün halk davet edilir. Türkü söyleyenler “kojon” adı verilen türküler icrâ eder, halk yiyip, içip eğlenirdi. (Dilek, 2002, s. 255). Türkler, Cenaze merâsimlerine de atalarına duydukları saygıdan dolayı gerekli ehemmiyeti vermiş ve ölüleri için “Atalar kültü” adı verilen ve senenin değişik zamanlarında kurban kesilmek suretiyle çeşitli törenler yapmışlardır. (Divitçioğlu, 2005, s. 111).

Uygurlarla birlikte yerleşik hayata geçen Türkler’in bundan dolayı merâsimlerinde değişiklikler görülmüştür. Uygurlar, merâsim mûsikîsinde kullanmış oldukları mûsikî aletlerini kendileriyle birlikte taşımaya başlamışlar ve artık sürekli hale getirilen konserler icrâ etmişlerdir. (Talaslıoğlu, Uykucu ve Salman, 1974, s. 195). Yine yılda iki kez kötü ruhları uzak tutmak amacıyla kurban kesme törenleri yaparlardı. (Talaslıoğlu, Uykucu ve Salman, 1974, s. 214).

Türkler ve merâsim denildiğinde akla gelen önemli bir uygulama da “Nevruz Bayramı”dır. Türklerin çok eskiden beri kutlamış oldukları bu bayramda da hayvanların doğumu ve bahar mevsiminin gelişiyile doğadaki değişim çeşitli şenlikler eşliğinde kutlamalar düzenlenirdi. (Kaşgarlı, 2004, s. 238-241). Nevruz bayramında halk toplanır, dinî yerler ziyaret edilir, bu sırada halkın çoğu kişi ata biner, ok atışları yaparlardı. Şenlik havasında yapılan bu uygulamalarla birlikte kötü ruhlardan arınma gibi inanışlar da

mevcuttu. (Talaslıoğlu, Uykucu ve Salman, 1974, s. 198). Nevruz törenlerine toplumun her tabakasından ve her yaştan halk iştirâk ederdi. Yukarıda sözü edilen şenliklerin yanında ayrıca güreş müsabakaları yapılır ve orada bulunan herkese “nevruz aş” yedirilirdi. (Sönmez, 2016, s. 144).

İslâm dinini kabul ettikten sonra Türklerin dinî hayatlarında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Ancak Türkler, İslâm dininin inanç ilkelerine aykırı olmamak kaydıyla Hun devletinden itibaren getirilmiş olan birçok geleneği devam ettirmişlerdir. Bu nedenle eski dönemde var olan uygulamaların çoğu Türk-İslâm kültüründe de varlığını devam ettirmiştir. Bu durum Türk kültür tarihinin varlığını sürdürmesi bakımından büyük önem arz etmiştir. (Genç, 1987, s. 285). Bu dönemde de törenlerde genellikle “toy” havası hâkim olmuştur. Bu nedenle yukarıda sözü edilen merâsimler İslâmiyet sonrası dönemde de yapılmış ve bu merâsimler toy şeklinde icrâ edilmiştir. (Koca, 2012, s. 270-271). Özellikle bu dönemde basit bir av dönüğu bile şenlik havasında geçirilirdi. Bu şenliklerde elde edilen avlarla hazırlanmış ziyafetler çekilir, daha sonra “müzik, çevgan, cirit, satranç gibi etkinliklerle toy sürdürülürdü.” (Hacıgökmen, 2018, s. 330). Bu dönemde elçilikle ilgili iş ve işlemler önceki döneme nazaran daha fazla önem arz etmiş ve bu işlemler hükümdarlık şiarlarından olmuştur. (Köymen, 2011, s. 146). Bu nedenle bu merâsimlerdeki debdebe ve şâşaa üst düzeyde tutulmuştur. Bunun sebeplerinden bir tanesi hem devletin gücünü göstermek hem de bir nevi gözdağı vermek olmuştur. (Başdin, 2017, s. 2).

Önceki dönemde yapılan evlilik merâsimleri ve yuğ veya yoğ adı verilen ölüm merâsimleri bu dönemde de devam ettirilmiştir. İslâmiyet sonrası bu ölüm törenlerine “taziye” ismi verilmiş artık ölmüş olan kişinin ardından yapılan müsterek bir uygulama haline gelmiştir. (Piyadeoğlu, 2012, s. 29). Türklerin eskiden beri gelenek haline getirdikleri “nevruz bayramı” İslâmiyet’ten sonra daha da zenginleşerek varlığını sürdürmüştür. Orta Asya’dan Anadolu’ya göç eden Türkler, önceden baharın gelişini kutladıkları bu bayram da onlarla beraber Anadolu topraklarına girmiştir. (Sezen, 1999, s. 82). “Nevruz merâsimleri”ndeki bu zenginlik “kırlara çıkma, eğlence, şenlik ve oyunlar düzenleme, yiyecek hazırlama, temizlik yapma, yeni kıyafetler giyme, hediyeleşme, eş dost ziyareti, toplumsal yardımlaşma, isim koyma, ateş yakma ve üzerinden atlama gibi geleneklerin yanında, Hızır Baba inancı, kabir ziyareti, kurban kesme, dua etme ve diğer dinî motiflerle” karşımıza çıkmaktadır. (Uca, 2007, s. 139).

Türkler’in İslam dinine girdikten sonra göze çarpan önemli merâsimler, dinî merâsimlerden olan Kurban ve Ramazan Bayramı merâsimleri olmuştur. Bu bayramlar hiç aksatılmadan bütün İslâm coğrafyasında olduğu gibi Türkler tarafından da büyük bir ehemmiyetle ifâ edilmiştir. Bayramlarda öncelikle namaz kılınır daha sonra sarayda ve diğer yerlerde bayram kutlamaları ve eğlencelere devam edilirdi. Bayramlar halk arasında olduğu kadar saray erkânı tarafından da önemsenir, namazdan sonra sultan sırasıyla yakınlarının, üst düzey devlet ricâlinin ve son olarak halkın tebriklerini kabul ederdi. Bayramlarda mükellef sofralar hazırlanır, şiir ve mûsikî dinletileri düzenlenirdi.

(Piyadeoğlu, 2010, s. 1413). İslâm dininden dolayı Türklerde görülen ve büyük önem atfedilen ve huşuyla birlikte coşkuyla ifâ edilen diğer önemli bir merâsim de Selçukluların Erbil Atabeyi Muzafferuddin Gökbörü zamanında resmî olarak icrâ edilen “mevlid kandili” olmuştur. Mevlid merâsimine günler önceden hazırlık yapılır, çeşit çeşit yiyecek ve içecek hazırlanırdı. Mevlid meclisleri kurulu bu meclislerde mevlid okumayla birlikte vaazlar verilir, çeşitli zikirler yapılmak suretiyle bu merâsimler âdeta şenlik havasında ifâ edilirdi. (Özel, 2004, s. 476).

Yukarıda kısaca izâh etmeye gayret ettiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere merâsimler, gerek İslâmiyet öncesi olsun gerekse de İslâmiyet sonrası dönemde Türkler tarafından önemsenmiş ve uygulama alanı bulmuştur. Her şartta uygulamaya çalıştıkları bu gelenekleri girmiş oldukları yeni dinin ve yerleşmiş oldukları yeni coğrafyanın şartlarına göre yeniden ele alarak daha da ileriye taşımış ve bu önemli geleneği sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla merâsimler Türk-İslâm kültürünün ayrılmaz birer parçası olmuştur. Merâsimler, Türk-İslâm kültürünün önemli bir temsilcisi olan Osmanlı Devleti tarafından da aynı önemi görmüş ve onlar da bu geleneği devam ettirmişlerdir. Hatta onlar kurdukları büyük devletin gücüne paralel olacak şekilde merâsimleri daha da üst düzeyde icrâ etmeye çalışmışlardır.

3- OSMANLI DEVLETİ'NDE RESMÎ MERÂSİMLER

Yukarıda merâsimleri tasnif ederken belirttiğimiz gibi Türk kültür tarihinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de merâsimler yapılış amaçları itibariyle genel olarak resmî merâsimler, dinî merâsimler ve toplumsal merâsimler olarak sınıflandırılmıştır. Her ne kadar önceki toplumlarda söz konusu merâsimler bu şekilde uygulanmışsa da Osmanlı Devleti'nde doğum, düğün, cenaze, sünnet, bed-i besmele gibi toplumsal merâsimler de dinî merâsimler içerisinde değerlendirilmiştir. Çünkü bu merâsimlerin uygulanış tarzına bakıldığında diğer dinî merâsimler gibi dinî uygulamalar ağır basmıştır. Hatta ele aldığımız resmî merâsimlerde de dinî uygulamalar ön plana çıkmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri özellikle Yavuz Sultan Selim'den itibaren Osmanlı Devleti'ne geçmiş olan halifelik makamı ile birlikte devletin tamamen dinî bir hüviyet kazanması ve İslâm coğrafyasında bulunan diğer İslâm devletlerinin hâmilini üstlenmiş olmasıdır. Bunun içindir ki Osmanlı Devleti'nde sadece dinî ve toplumsal merâsimler değil resmî merâsimlerde bile dinî birçok uygulamaya rastlanmaktaydı. Tespit edilen tüm bu verilere rağmen çalışmada birbirlerinden farklı iki alanla ilgili oldukları ve konunun daha anlaşılır hale gelmesi için sadece devlet yönetimi bağlamında değerlendirilen merâsimler ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışma Osmanlı'da icrâ edilen resmî merâsimler üzerinden devam edecektir.

Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her döneminde özellikle saray ve çevresinde uygulanan önemli merâsimler olmuştur. Bu merâsimler, direkt olarak devlet yönetimi ile ilgili olduğundan ve merâsimlere başta padişah olmak üzere sarayda bulunan üst düzey devlet ricâlî eşlik ettiğinden merâsimler resmî bir özellik kazanmıştır. Bu merâsimlerden önemli olanlar ayrı başlıklar altında açıklanmıştır.

3.1. Bey'at (biat) ve Cülûs (Tahta çıkma) Merâsimi: Sözlük anlamı olarak, “İslâm devletinde idareciler ve halk arasında gerçekleştirilmiş bulunan seçim veya bağlılık nişanesi olarak görülen sosyopolitik akit demektir. Türkçe’de biat şeklinde telâfuz edilen bu kelime aslen Arapçadan alınmış olan *bey'at* tır. *Bey'at*, “satmak; satın almak,” manalarına gelen *bey'* sözcüğünün mastarından türetilerek “yöneticilik tevdi etmek, birinin yöneticiliğini benimsemek” anlamlarında kullanılmaktadır.” “Sosyopolitik bir akit olarak ise devlet başkanının seçme, belirleme ve İslâm hukuku çerçevesinde ona bağlılık gösterme manalarına gelir.” (Kallek, 1992, 120-124). Saltanat sistemi ile yönetilen bit devlette padişahın tahttan indirilmesi ya da vefat etmesi durumunda yerine hızlıca hanedan üyelerinden biri seçilirdi. Bunun sebebi tahtın boş kalmasından dolayı ortaya çıkabilecek herhangi bir karışıklığa mahâl vermemek. Bu nedenle yapılacak olan ilk iş biat merâsimi düzenlemek ve bu biat sonucunda yeni padişahı belirlemektir. Bu merâsimde başta şeyhülislâm olmak üzere, sadrazam ve diğer üst düzey devlet yöneticileri tahta geçecek olan yeni padişahın belli olmasından hemen sonra “Hırka-i Saâdet” odasında yeni padişaha *bey'atlerini* bildirirlerdi. Ayrıca biat merâsiminin gerçekleştirildiği top atışlara yapılmak sureti ile halka duyurulurdu. (Karateke, 2017, 43-48). Yeni padişaha hızlı bir şekilde biat alındıktan sonra daha geniş kapsamlı ve daha geniş katılımlı cülûs merâsimine geçilirdi.

Osmanlı Devleti’nde biat merâsimlerinin çoğu tahta çıkış merâsimiyle birlikte yapılırdı. Çünkü padişah tahta oturduktan sonra söz konusu biat merâsimi yapılırdı. Arapçadan alınmış olan cülûs sözcüğü, “oturmak” manasında kullanılır. Hükümdârlar ve bilhassa Osmanlı’da tahta oturacak kişi ile ilgili kullanılan bir sözcüktür. (Özcan, 1993, s. 108-110).

Müslüman Türklerde cülûs, taht kavgalarını önlemek için eğer önceki padişah ölmüşse onun cenaze merâsiminden önce yapılırdı. Bunun en bâriz örneklerini de Osmanlı Devleti’nde görmekteyiz. (Özcan, 1993, s. 110-111). Bazı cülûs merâsimleri padişahın öldüğü yerde yapılmıştır. Velev ki burası bir sefer, göç yolu ya da göç edilen yer olsun. (Ertuğ, 1999, s. 137).

Bununla birlikte cülûs merâsimlerinin çoğu devletin başkenti olan İstanbul’da bulunan Topkapı Sarayı’nda yapılmıştır. Sarayda ise cülûs merâsimi denildiğinde akla ilk gelen yer “bâbüssaâde” denilen yer olmuştur. Çünkü bütün cülûs merâsimleri burada icrâ edilirdi. (Alkan, 2012, s. 58).

Cülûs merâsi yapıldıktan sonra yeni padişahın tahta oturduğu devletin diğer bölgelerine, konsolosluklara ve şehbendârlıklara bildirilir. Bunun için şenlikler ve mûsikîli eğlenceler düzenlenirdi. (Osmanlı Arşivi, BOA.Y.A. HUS. 00264. 00153. 005).

3.2. Dîvân-ı Hümâyûn Merâsimi: Aslen Farsça olan dîvân kelimesi pek çok dilde değişik manalarda kullanılmaktadır. Bu kelime Sâsâni Devleti’nde icrâ edilen devlet işleriyle ilgili bir kelime olup Arapçaya geçmiştir. Esasen dîvân, “devlet idaresindeki çeşitli ekonomi ve askeri işlerle ilgili defterlere ve bu defterler ile memurlarının

bulunduğu yer için kullanılmıştır. Zamanla bu kullanım kâtiplerin oturduğu yer için de aynı şekilde telaffüz edilmiştir.” (ed-Dûrî, 1994, s. 378).

İslâm’ın ilk devirlerinde de yukarıda belirtildiği gibi ekonomi ile ilgili kayıtların tutulduğu defter verilen isim olmuştur. Osmanlı Devleti’nde yerine göre “divân, Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye, Dîvân-ı Deâvî Nezareti” şeklinde bazı devlet kurumlarını işaret ettiği gibi “Padişah Dîvânı” anlamında da kullanılmıştır. (Mumcu, 1994, s. 430).

Bununla birlikte merkezi yönetim sistemi ile yönetilen Osmanlıda merkezdeki iş ve işleyişten sorumlu üst düzey yöneticilerden oluşan ve padişah adına karar veren “yönetim organına” “Dîvân-ı Hümâyûn” adı verilmiştir. Bu divan farklı karar organlarının bir araya geldiği bir yapıdan müteşekkildi. Bunların en tepesindeki organ devletin ilk yıllarında padişahın başkanlığında toplanan “Dîvân-ı Hümâyûn” dur. (Mumcu, 1994, s. 430). Bu nedenle Osmanlı Devleti’nde devletin yönetildiği, bunun yanında askerî, ekonomik, adli gibi diğer başka üst düzey kararların alındığı yere “Dîvân-ı Hümâyûn” adı verilmiştir. (Alkan, 2012, s. 34). Padişah’tan sonra gelen en yetkili karar organı olan bu dîvan günümüzdeki Cumhurbaşkanlığı yönetimindeki bakanlar kuruluna benzetilmiştir. Bunun yanında “toplanma yerini, toplanmanın kendisini ve teşkilatı ifade ettiği için Dîvân-ı Hümâyûn, en önemli bazı merâsimlerin de yapıldığı yer olmuştur.” (Sarıcaoğlu, 2007, s. 87).

3.3. Kılıç Kuşanma Merâsimi: insanoğlunun daha çok avlanmak veya savaşmak için kullanmış olduğu en eski silahlarından biri kılıç olmuştur. Yine insanın eskiden beri yapmış olduğu birçok ritüel ya da törenin sembolik malzemesi kılıç olmuştur. Bununla birlikte diğer kavimlere nazaran Türkler, kılıca daha fazla önem vermişlerdir. Nitekim Türkler kılıcı silah olarak kullanmalarının yanında kılıca, kutsal bir anlam da yüklemişlerdir. Gerek İslâm dininden önce gerekse de İslâm dininden sonra kılıç Türkler için aynı önemini korumuştur. Özellikle İslâm dininden sonra kalem ile birlikte kılıç da ayrı bir yere sahip olmuştur. Bunun içindir ki Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u aldıktan sonra yayımladığı emannâmede “kuşandığım kılıç hakkıy’çün” şeklinde yemin etmesi bunu göstermektedir. Aynı zamanda edebiyat, resim, mezar taşları, bayrak ve sancak gibi yerlerde bu sembolik önemine binâen kılıç resmedilmiştir. Dolayısıyla kılıç bazı kültürlerdeki tâcin karşılığı olarak gösterilmiş, geçmişten getirmiş olduğu bu öneminden dolayı Türk milleti “kılıç kuşanma” yı hakimiyet şîârlarından telakki ederek bu kuşanmayı merâsimlerle gerçekleştirmiştir. (Eralp, 1998, s. 151-153). Osmanlı Devleti’nde “taklîd-i seyf” ve “kılıç alayı” denilen bu merâsime 15. Yüzyıl öncesinde “türbeler ziyareti” deniliyordu. (Ertuğ, 1999, s. 439). Padişahın tahta oturduktan sonra bir defa yaptığı bir merâsimdir. Bu merâsim hiristiyan yöneticilerin “taç giyme” törenlerine denk tutulur ve bu merâsim de hakimiyet şîârlarından gösterilir. (Cezar, 2011, s. 1438). Kılıç kuşanma merâsimleri, padişahın cülûsu İstanbul’da olmuşa Eyüp Sultan Camiinde, Edirne’de olmuşa “Edirne Eski Câmii ve Bayezid Câmii’nde” icrâ edilirdi. (Uzunçarşılı, 2014, s. 182).

3.4. Elçi Kabulü Merâsimi: kuruluşundan itibaren hem beyliklerle hem de diğer devletlerle ilişki içerisinde olan Osmanlı Devleti, diplomatik ilişkileri “elçi” adı verilen görevliler aracılığıyla yürütmüştür. İlk zamanlarda “daimi” adı verilen elçilikler teşkil edilmemiş bu kurum İstanbul’un fethinden sonra teşekkül etmeye başlamıştır. Yine devletin ilk dönemlerinde yabancı dil hâkimiyeti olan elçiler bulunmadığından özellikle Avrupa’ya giden elçilere Müslüman olmayan tercümanlar eşlik etmiştir. Ancak bu tercümanların güvenilirliği tartışma konusu olunca devlet yabancı dil bilen elçiler yetiştirmek için “1821’de Bâbîâli Tercüme Odası” kurulmuş ve bu kurum aracılığıyla Müslüman elçiler yetiştirilmiştir. (İpşirli, 1995, s. 8-9).

Osmanlı Devleti, devletin büyüklüğünü ve gücünü göstermesi açısından elçi gönderme ve İstanbul’daki elçi kabul etme törenlerinde debdebeli merâsimler düzenlemiştir. Bu nedenle elçi kabulü sırasında ve diğer ülkelere gönderilen elçilerin gidiş ve gelişlerinde icrâ edilen merâsimler kültür tarihimizin en renkli anları olarak kayda geçmiştir. (Yılmaz, 2020, s. 33). Özellikle İstanbul’da padişahın huzuruna çıkan elçi kabulü sırasında büyük törenler yapılırdı. Yukarıda söz ettiğimiz devletin büyüklüğünü göstermesi olayı özellikle “galebe divânı” denilen ve yeniçerilere dağıtılan “ulûfe” adı verilen maaşlarının verildiği dîvâna denk getirilirdi. Hatta eğer dîvân zamanı değilse elçi dîvânın kurulacağı zamana kadar bekletilirdi. Bu merâsim dolayısıyla dîvânın yapılacağı yere ve diğer yerlere pahalı halılar serilir, bu yerler çok kıymetli eşya ve mücevherlerle tezyîn edilirdi. (İpşirli, 1995, s. 10-11). Bunun dışında elçinin kabul edileceği yerin yol güzergâhına, filler, aslanlar, parsalar ve sırmalı elbiseler giymiş binlerce saray görevlisi ve yeniçeri dizilirdi. (Hammer, 1990, s. 470-471).

3.5. Sefer-i Hümâyûn Merâsimi: Osmanlı Devleti’ni yöneten padişahların hemen hemen hepsi devletin ilk yıllarında yükselme döneminin sonlarına kadar ya seferde ya da savaşta olmuştur. (Ali Seydi Bey, tarih yok, s. 135). Padişahın bizzat ordusunu komuta ettiği bu seferlere ya da savaşlara “Sefer-i Hümâyûn” adı verilmiştir. (Kılıç, 2004, s. 92).

Padişah sefere çıkmadan önce kılış kuşanma merâsimindeki gibi türbeler ziyaret edilirdi. Bu esnada dualar eşliğinde fakir fukaraya sadaka dağıtılırdı. Daha sonra sadrazam “Mehterhâne-i Âmireden Otağ-ı Humâyûn”u getirerek otağın kurulacağı yere gönderirdi. (Ertuğ, 2009, s. 444-446). Sefer esnasında ordu için lazım olan her türlü ihtiyaç hazırlanır, bu ihtiyaçların bir kısmı ordudan önce gönderilirdi. Ordu padişahın belirlediği günde hareket ederdi. Padişahın etrafında yürümek suretiyle “solaklar ve peykler” de ona eşlik ederlerdi. Sefer yapıldığı mevsime göre padişah elbise kuşanırdı. Uygun havalarda padişahlar genelde beyaz elbise giyerlerdi. (Ali Seydi Bey, tarih yok, s. 135-136). Ordu karargâhının kurulmuş olduğu yere padişahın “Otağ-ı Hümâyûn”u hazır hale getirilirdi. Padişah, burada devletin üst düzey yöneticileri ile gelenek olduğu üzere toplantılar düzenlerdi. (Özbilgen, 2011, s. 175).

Savaş ya da sefer güzergâhı Rumeli yönündeyse ordu, “Davutpaşa sahrasında”; Anadolu yönündeyse “Haydarpaşa” da bir ya da daha fazla gün dinlenildikten sonra

tekrar yola çıkılırdı. Güzergâhın yol durumuna göre padişah, araç olarak “at, araba ya da tahtırevan” ile yolculuk yapardı. Yol üzerindeki beylerbeyleri tarafından orduya dâhil olacak askerler padişahın teftişinden geçmek için onun önünden geçirilirdi. Böylece padişah orduya yeni katılan birlikleri görmüş olur ve ordunun son durumu ile ilgili değerlendirme yapabiliirdi. (Ali Seydi Bey, tarih yok, s. 135-136). Sefer, başkentin Edirne olduğu ya da padişahın Edirne’de bulunduğu zamanlara denk geldiğinde direkt olarak Edirne’den yola çıkılır otağ, Edirne’ye yakın bir yere inşâ edilirdi. (Aybet, 2010, s. 409).

Yapılacak herhangi bir sefer-i hümâyûn’la birlikte “yüzlerce aşçı, kilerci, şarabdâr, sofracı” yola çıkardı. Keza, “sandıklar dolusu altın ve gümüş yemek takımları, sahanlar” orduya eşlik ederdi. Kanûnî Sultan Süleyman dâhil o zamana kadar yapılan “sefer-i hümâyûnlar” hep debdebeli bir şekilde gerçekleşirdi. Ancak bu dönemden sonra devletin gücüyle de paralel olsa gerek seferler eski şâşâlarından uzak bir şekilde gerçekleşmiştir. (Ali Seydi Bey, tarih yok, s. 136).

4. OSMANLI DEVLETİ'NDE MÛSİKÎNİN RESMÎ MERÂSİMLERDE UYGULANIŞI

Osmanlı Devleti'nde mûsikî merâsim ilişkisi denildiği zaman hatırlanan ilk şeylerden biri de mehter takımı ve mehter müziğidir. Daha çok askerî müzik ile ilişkilendirilse de aslında Osmanlı Devleti, mehteri hemen hemen bütün merâsim çeşitlerinde bir şekilde kullanmıştır. Bunun pek çok sebebinin olmasının yanında önemli sebeplerden biri mehter'in, kullanıldığı merâsimin izleyici üzerindeki etkisini arttırmasıdır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde özellikle resmî merâsimlerde mehter önemli bir yere sahip olduğundan çalışmada ele alınan mûsikînin resmî merâsimlerde uygulanişında “Mehter Mûsikîsi'ne” kısaca değinmek gerekmektedir.

Mehter'in kökenine baktığımızda mehter, eski Türkler'de var olan ve “tuğ” adı verilen, İslâm'dan sonraki dönemlerde “nevbet” denilen mûsikî geleneğinin Osmanlı Devleti'nde “mehter”e dönüşmüş şeklidir. (Çakıroğlu ve Levendoğlu, 2020, s. 669). Mehter'i genel hatlarıyla “kaynağı Orta Asya ve Yakın Doğu'nun geleneksel müzik türlerine dayanan, tek sesli müzik yapısıyla geçmişten günümüze varlığını devam ettirmiş, genellikle askerî müzik kültürünü içine alan ve icrâ edildiği devletlerin kültürlerinden de izler taşıyarak Türk kültür tarihinde hâlâ bir şekilde seslendirilen müzik türüdür.” (Elbaş, 2019, s. 3) şeklinde tarif edebiliriz.

Farsçadan alınmış bir kelime olan mehter, sözlükte “daha büyük, en büyük” anlamlarında kullanılan “mih-ter” den türemiştir. Türkler, kelimeyi “mehter” olarak telâffüz etmiştir. Kelimenin çoğulu da “mehterân” şeklinde kullanılmıştır. Bununla birlikte Osmanlılar sarayda, “yüksek rütbeli hizmetkâr, kavas, çavuşlar, rütbe müjdecisi, at ve çadır uşağı gibi sınıfları” tarif etmek için ayrıca “mehterhâne” terimini kullanmıştır. Özellikle “mehter ve mehterhâne” kelimeleri 15. yüzyıldan itibaren kullanılmıştır. Ne var ki savaşçı bir millet olan ve askerî teşkilatlanmaya önem veren Türkler, çok eskiden beri bilhassa askerî iş ve işlemlerde mehter mûsikîsini kullandıklarından bu teşkilatın resmi geçmişi 8. yüzyıla kadar gitmektedir. Yine Orhun yazıtlarında mehterin birer parçası olan ve vurmali çalgılardan davula karşılık gelen “tuğ” ve “köbrüğe” aynı zamanda birer hâkimiyet nişânesi olarak gösterilir. Bu da aslında bu geleneğin ne kadar eskiye dayandığını gösterir. Bu nedendir ki Türk geleneğinde, Sultan'ın otağının kapısında veya saray kapısında “nevbet vurma” şeklinde isimlendirilen davul çalma geleneği eskiden beri hâkimiyet sembolü olarak telakki edilmiştir. Kadîm bir gelenek olan “nevbet vurma” geleneği Türklerin İslâm dinine girmelerinden sonra da varlığını devam ettirmiştir. “Nebbet vurma”, Türk-İslâm devletleri tarafından gerek savaş zamanında gerekse barış zamanında bando takımlarıyla uygulanmıştır. Bando takımlarına “tablhâne, nakkarehâne, mehterhâne ve nevbethâne” adı da verilmiştir. Nebbet vurdurmanın şartlarından biri bağımsız bir devlet olmaktı. Bağımsız devletler günde beş kez bu işlemi yaparken, yarı bağımsız devletlerin tabi oldukları devletin izin verdiği ölçüde nevbet vurdurduğu görülmektedir. (Özcan, 2003, s. 545).

Esâsen bir mûsikî topluluğu olan mehter takımında ilk zamanlarda genellikle vurmali ve üflemeli çalgılar bulunmaktaydı. Vurmali veya ritm çalgıları, zenc denilen zil, nakkare, tabl(davul), kös ve gruba sonradan katılan çevgân iken; üflemeliler, daha çok zurna, boru, mehter düdüğü, kurenay ve son zamanlarda kullanılan klarnet’ten oluşmaktaydı. Mehter takımını yöneten kişiye de “mehter başı” adı verilmiştir. (Sanal, 1964, s. 12). Ali Ufki Bey’in yaptığı sınıflama ise şöyledir: “çeşitli trompet, fifre (flüte benzer bir çeşit üflemeli çalgı), davul ve zil, zurna, boru, nakkâre, kudümbelek veya dümbelek, at üstünde taşınan kös.” (Ali Ufki Bey, 2009, s. 79-80).

Mehter takımının kaldıkları yerlere “mehterhâne, mehterânhâne, mehter kışlası; “nevbetlerin çalındığı yerlere de “nevbethâne” denilmiştir. Mehter kışlası büyük şehirlerde, mehterhâne küçük kalelerde, nevbethâne de bazı yerlerde bulunurdu. (Özcan, 2003, s. 547-547). Osmanlı Devleti’nde mehterhâne âdetâ müzik eğitiminin verildiği bir konservatuar işlevi görmüştür. Burada mûsikî, usta çırak ilişkisinin ön plana çıktığı “meşk” usulüyle öğretilmekteydi. (Çakıroğlu ve Levendoğlu, 2020, s. 675).

Yukarıda mûsikî ve merâsim denildiğinde akla mehter takımının geldiğini söylemiştik. Çünkü Osmanlı Devleti şenlik, bayram, diğer toplumsal törenler ve özellikle resmî merâsimlerde yapılmış olan merâsimin anlam ve önemine göre mûsikî icrâ etmiştir. Bu nedenle mehter takımı ve icrâ ettiği mûsikî için “Manevi anlamından savaş sırasındaki anlamına kadar simgelediği bütün anlamlarla geniş bir kullanım alanı olan, âdetâ dallanıp budaklanmış karmaşık kültürel yapısıyla, askerlik, merâsim ve eğlence faaliyetlerini dinî renklerle birleştiren bir müzik çeşididir” denilebilir. (Çakıroğlu ve Levendoğlu, 2020, s. 682-683).

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti’nde resmî merâsimler üzerinden mûsikî merâsim ilişkisine bakıldığında burada en önemli öğelerden birinin “mehter takımı” olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nde icrâ edilen musikiye bakacak olursak şöyle bir tanımlama yapabiliriz: “Osmanlı Devleti’nde mûsikî, Osmanlı saray veya halk mûsikîşinâslarının resmî, askerî, dinî, klasik ve folklorik türlerde ürettiği ve toplumun her kesiminde icrâ edilen bir sanat olup bir ucu Çin’e, bir ucu Fas’a kadar uzanan 25 yüzyıllık Türk Mûsikîsinin yaklaşık 500 yıllık kısmına tekabül eden mûsikîdir.” (Tanrıkorur, 2016, s. 13). Türk-kültür tarihinde adından sıkça söz ettiren ve bu birikimde en büyük paya sahip olan devletlerden biri olan Osmanlı Devleti, bu mümtâz yerini sadece askerî başarılarla edinmemiştir. Bu askerî başarılarla birlikte yönetimde ve adalette de büyük başarılar yakalamış, bunların yanına bir de “ilim, kültür ve sanat’a” verdiği değeri de eklemiştir. Dolayısıyla ortaya her yönüyle üst düzey bir medeniyet ortaya çıkmıştır. (İnancer, 1999, s. 677). Bunun içindir ki Osmanlı’da mûsikî sanatı âdetâ “medeniyet ölçütü” haline gelmiş ve padişahından tutun sıradan vatandaşa kadar toplumdaki herkes tarafından hem icrâ edilmiş hem de çok sevilmiştir. (Atasoy, 1999, s. 778).

Genel hatlarıyla Osmanlı Devleti'nde icrâ edilen mûsikî, “aynı zamanda imparatorluk dediğimiz büyük bir devletin müziği olması bakımından mûsikîyle ilgili askerî, dinî-tasavvufî, saray ve elit kesimlerde kurumsallaştırılmış, çok çeşitli etnik ve kültürel unsurların dâhil olmasıyla renkli bir hale getirilmiş ve bir o kadar da zengin bir birikim elde etmiş büyük bir sentez sanatıdır.” (Tanrıkörür, 2016, s. 15-16). Bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti, başta resmî merâsimler olmak üzere diğer bütün merâsimlere mûsikîyi bir şekilde dâhil etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde mûsikî genel olarak insan sesine dayanıyordu. Bu nedenle biat merâsimlerinde padişahın adına okutulan, insan sesine dayalı ve içerisinde mûsikîyle söylenen çeşitli dua ve gülbankların olduğu “hutbe” dikkat çekmiştir. Bu merâsimler halifelüğün Osmanlı Devleti'ne geçişinden sonra Kutsal Emanetler Dairesi'nde yapılmaya başlanmıştır. Merâsim esnasında mehter müziği çalar, müzik eşliğinde oradakiler “Aleyke Avnullah-Maşallah” cümlesini terennüm ederlerdi. (Kılıç, 2002, s. 29). Yine orada bulunan üst düzey dinî yetkili tarafından makamlı bir şekilde dua edilirdi. (Karateke, 2017, s. 49). Biat bittikten sonra, İstanbul'da bulunan selâtin camileri başta olmak üzere diğer büyük ve önemli camilerde salâ okutulurdu. Daha sonra gelenek olduğu üzere hutbe okunurdu. (Kılıç, 2002, s. 36).

Biat merâsiminin devamı şeklinde karşımıza çıkan cülûs merâsiminde de neredeyse bütün sultanlar Hırka-i Saâdet Daire'sinde iki rekât namaz kılar, akâbinde dua eder ve merâsimin diğer kısımları için dışarı çıkarlardı. (Kılıç, 2002, s. 27). Bu merâsimin sonunda da tahta oturan padişah halka duyurulur ve selâtin camilerinde salâ verilirdi. (Esad Efendi, 1979, s. 108-109). Yine biat ve cülûs merâsimlerinde birçok padişah için önemli bir mûsikî formu olan kasidelerin okunduğu arşiv belgeleriyle sabittir. (Osmanlı Arşivi, BOA TS.MA.e 0364. 0025.001).

Bir diğer resmî merâsim olan dîvân-ı hümâyûn toplantısından önce hem padişah hem de toplantıya katılacak diğer üyeler sabah namazını kılarlardı. Namazı müteâkip bütün üyeler katılım sağladıktan sonra “meydan duacı” adı verilen kişi gür bir sesle ve makamlı bir şekilde dua eder duadan sonra orada bulunanlar Fatiha sûresini okumuşlardır. (Kılıç, 2002, s. 53). Sonrasında Kubbealtı denilen yerde Fetih Sûresi makamla okunur ve toplantı bu şekilde başlardı. (Ertuğ, 1999, 135-136). Toplantı bazen yeniçerilere verilen “ulufe'ye” denk getirilir, bu esnada değişik mûsikî makamlarıyla içerisinde çeşitli söz ve duaların bulunduğu “gülbank” icrâ edilirdi. (Terzi, 2013, s. 473).

Osmanlı Devleti'nde önemli bir diğer resmî merâsim kılıç kuşanma merâsimiydi. Bu merâsimde genellikle icrâlar ses mûsikîsi ile yapılırdı. (Terzi, 2013, s. 473). Merâsimde “seyf-i saâdet” denilen kılıç, Hırka-i Şerîf dairesinden bâbüsaâdeye denilen yere taşınırdı. Bu taşınma esnasında kılıcın geçtiği yola dizilen “Enderûn ağaları ve Enderûn müezzinleri” tarafından kılıç götürülecek yere ulaşıncaya kadar “tekbir” getirilirdi. Sonrasında kılıç nâkibüleşraf tarafından merâsimin icrâ edileceği Eyüp'e götürülürdü. (Beyhan, 2007, s. 86). Eyüp'te yapılan merâsimde genellikle makamlı bir şekilde Fetih Sûresi ile birlikte aşr-ı şerifler okunur, en sonda da dualar edilirdi. (Terzi, 2013, s. 473-

474). Merâsim bittikten sonra gelenek olduğu üzere ölen padişahların türbeleri ziyaret edilirdi. Bu ziyaretler sırasında “Fatiha okunur, dualar edilir, sadakalar dağıtılır ve tekbirler eşliğinde kurbanlar kesilirdi. (Öztuna, 1994, s. 84-85). Ayrıca merâsime iştirâk edenler dönüş yolunda sürekli tekbirler getirir ve gülbanklar okurlardı (Karateke, 2017, s. 73).

Elçi kabul merâsimlerine baktığımızda şöyle bir düzen karşımıza çıkmaktadır: Alay düzeni eşliğinde kabul edilen elçinin kabulü esnasında Fetih Sûresi okunmaktaydı. (Orgun, 1942, 409). Yine ulûfe dağıtılırken öncelikle sadrazamın huzuruna çıkarılacak elçiye başta Fetih Sûresi olmak üzere Kur’an-ı Kerîm kıraâtı dinletilirdi. (Esad Efendi, 1979, s. 76-77). Görüldüğü üzere bu merâsimde de merâsim-mûsikî ilişkisi içerisinde değerlendirebileceğimiz özellikle ses mûsikî ile ön plana çıkan uygulamalar göze çarpmaktadır.

Osmanlı Devleti’nde, sefere gidilmeden “Sancağ-ı Şerif” çıkarıldığı ve askerlerin törenle bir araya geldiği sırada faetihhânlarca Fetih Sûresi ve ardından fetih duası makamı bir şekilde okunmaktaydı. (Kılıç, 2004, s. 92). Yine “Sancağ-ı Şerif” taşınırken hafız ve müezzinândan oluşan mûsikî ilmine vakıf kişilerce tekbir, salâ ve salavatlar getirilmiştir. “Sancağ-ı Şerif” yerine konulurken yine aynı kişiler tarafından Fetih Sûresi ve Fatiha Sûresi okunurdu. Ayrıca merâsim yapılırken orada bulunan nâkibüleşraf, seyyid ve şeriflerce tekbir ve salâvat icrâ edilirdi. (Kılıç, 2002, s. 76). Ayrıca sefer yolunda mehter takımının refâkatinde “Fetih Sûresi, gülbanklar ve marşlar seslendirilirdi. (Karateke, 2017, s.70).

Sefer için kurulmuş olan ordugâhlarda her gün törenle “sefer duası” edilirdi. Yine her gün ikinci namazını müteâkip yeniçeriler tarafından usûllü ve makamı bir şekilde önce üç defa “Allah” diye bağırlır, ardından padişah başta olmak üzere orada bulunan herkes “zafer duası” eder, duanın ardından yine hep bir ağızdan “Hu” çekilirdi. Aynı şekilde ordugâhta özellikle sabah namazına kadar ibadet edilir namazından sonra “Fetih Sûresi” okunur ve hep birlikte zafer duasına iştirâk edilirdi. (Aybet, 2010, s. 465).

Yukarıda bahsedilen merâsimler, genellikle ses mûsikîsiyle icrâ edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte bazı merâsimlere merâsimin yapılaş amacı göz önünde bulundurularak mehter mûsikîsiyle de eşlik edilmiştir. Zirâ, mehter sadece askerî alanda değil, Osmanlı Devleti’nde bu alanla birlikte hemen hemen diğer bütün alanlarda bir şekilde etkin rol üstlenmekteydi. Hele hele dinî bir özellik taşıyan Osmanlı Devleti’nde mehterin olmazsa olmazı “mehter duası” önemli bir yere sahipti ve bu dua mehterin eşlik ettiği bütün merâsimlerde icrâ edilirdi. Bu duanın birinci bölümünde “hamdale” ve “salvele” denilen Allah’a (cc) övgü, Peygamberine (sav) salat-u selam eda edilir; ikinci bölümde de mehterin eşlik ettiği merâsimin ruhuna uygun temenni ve dualar yapılırdı. Bütün bunlar mehter takımında bulunan mûsikîşinâslar tarafından “gülbank” dediğimiz form şeklinde icrâ edilirdi. Böylece gerek çeşitli form ve makamlar şeklinde ses müziği ile olsun gerek mehter müziğiyle olsun diğer merâsimler gibi Osmanlı Devleti’nde icrâ edilen resmî merâsimlerde mutlaka mûsikî uygulanırdı.

5. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde merâsimlerin önemi büyüktür. Bunun birçok nedeninin olmasının yanında önemli birkaç nedeni vardı. Bunlardan bazılarına; devletin azâmetinin içeride ve dışarıda tanıtıldığı, devletin bir şekilde halkla iletişime geçtiği ve bunu yaparken mezkûr merâsimlerin aynı zamanda birer araç olarak kullanıldığı, devletin geçmişten getirdiği geleneklerini merâsimler aracılığıyla sürdürmek istediği örnek gösterilebilir.

Aslında çok geniş bir yelpazeye sahip olan merâsimler, her çağda ve her millette o çağın, coğrafyanın, kültürün ve inancın gerektirdiği şekilde yapılagelmiştir. Kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan Osmanlı Devleti'nde hemen hemen her alanda merâsimler yoğun bir şekilde icrâ edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Mûsikînin, insanın yaratıldığı günden itibaren insan hayatındaki işlevinin ve insan ruhuna olumlu ya da olumsuz üst düzey etkisinin olduğu bilimsel olarak da ispatlandığı bilinmektedir. Özellikle pratik hayata döküldüğünde mûsikînin bu etkisi açıkça görülmektedir. Bundan dolayıdır ki Osmanlı Devleti'nin de merâsimleri daha etkili hale getirmek için mutlaka mûsikîyi bir şekilde kullandığı söylenebilir. Merâsimin yerine ve durumuna göre çalgı eşliği, çalgı eşliğiyle birlikte insan sesi veya sadece insan sesi olmak üzere merâsimlerde mutlaka mûsikînin icra edildiği ortaya konulmuştur. Özellikle devlet merâsimlerinde mehter mûsikîsini kullanarak mûsikînin insan üzerindeki etkisi daha da arttırılmıştır. Sonuçta içerisinde “siyasî, askerî, dinî ve sosyo-kültürel mesaj, ritüel, gelenek, teâmül vb.” birçok öge bulunan Türkler'in bu önemli birikimini Osmanlı Devleti de daha da ileriye taşıma gayreti içerisinde olduğu mülahaza edilebilir. Başta resmî merâsimler olmak üzere diğer önemli merâsimler genellikle İstanbul'daki saray ve çevresinde yapılmak suretiyle dikkatleri padişah ve diğer yöneticilerin üzerine çekmeyi başarmıştır. Bununla birlikte bu merâsimlerin olmazsa olmaz bir ögesi de merâsimlere eşlik eden mûsikîydi. Söz konusu merâsimlerde uygulanan bu mûsikî merâsimi birçok açıdan daha etkili ve kalıcı hale getirdiği sonucuna varılmıştır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Akarpınar, R. B. (1999). Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlid Kutlamaları. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, 18. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, SBE.
- Alkan, M. (2012). Osmanlı Devleti’nde Merkez Teşkilatı. T. Gündüz (Dü.) içinde, *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı* (s. 58). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Atasoy, M. C. (1999). Kültür ve Medeniyet Açısından Osmanlılar Dönemindeki Türk Müsikisi. G. Eren (Dü.) içinde, *Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat* (s. 778). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Aybet, G. Ü. (2010). *Osmanlı Ordusu (1530- 1699)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bahaettin, M. (2004). *Yeni Türkçe Lügat*. Ankara: TDK Yayınları.
- Başdin, A. (2017). Sultan Alp Arslan Dönemi Selçuklu Devlet Gelenekleri ve Törenleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Bey, A. S. (t.y.). *Teşrifât ve Teşkilâtımız*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları.
- Bey, A. U. (2009). *Santürî Ali Ufki Bey’in Anıları: Topkapı Sarayı’nda Yaşam*. (A. Berktaş, Çev.) İstanbul : Kitap yayınevi .
- Beyhan, M. A. (2007). *Saray Günlüğü -25 Aralık 1802/ 24 Ocak 1809-*. İstanbul: Çetin Matbaacılık Yayınları.
- Cansız, İ. (1999). Dede Korkut Hikâyelerine Göre Türklere Tören Geleneği ve Tören Çeşitleri. *Bilig-II, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 213.
- Cezar, M. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi Cild 3*. Ankara: TTK Yayınları.
- Çeliktaş, M. M. (2019). İslam Öncesi Türklere Devlet Teşkilatı ve Kültür Hayatı. M. B. Çelik (Dü.) içinde, *Türk Tarihi ve Kültürü* (s. 257). Ankara: Nobel Yayınları.
- Dilek, İ. (2002). *Altay Destanları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Divitçioğlu, S. (2005). *Orta Asya Türk İmparatorluğu*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- ed-Dürî, A. (1994). “Divân” . *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 9, s. 378). içinde İstanbul: TDV Yayınları.
- Efendi, E. (1979). *Teşrifât-ı Kadîme* . İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınevi.
- Elbaş, O. (2019). *Mehter*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları .
- Eralp, T. N. (1998). Eyüp Sultan ve Osmanlı Hükümdarlarının Kılıç Kuşanma Törenleri Taklid-i Seyf. *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu II Tebliğler* (s. 151-153). İstanbul : Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları 9.
- Erhan Afyoncu, A. Ö. (2007). Osmanlı Döneminde Törenler ve Eminönü. 2. *Uluslararası Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı 1. Baskı*, (s. 246). İstanbul.
- Ertuğ, Z. T. (1999). Osmanlı Devleti’nde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek. G. Eren (Dü.) içinde, *Osmanlı Ansiklopedisi 9, Kültür ve Sanat* (s. 137). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ertuğ, Z. T. (2009). Osmanlılar’da Teşrifât . *Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1* (s. 444-446). içinde İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.
- Genç, R. (1987). *Tarihte Türk Devletleri 1*. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyet Tarihi*. (K. Y. İsmail Aka, Dü.) İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hacıgökmen, M. A. (2018). Selçuklularda Av Merâsimleri ve Emir-i Şikarlar . *Selçuk Üniversitesi Türkijet Araştırmaları Dergisi*(43), 330.
- Hammer, J. v. (1990). *Osmanlı Tarihi Cild I*. (M. Ata, Çev.) İstanbul: MEB Yayınları.
- Hüseyin Atay, İ. A. (1961). *Arapça-Türkçe Büyük Lügat*. Ankara: Bayrak Matbaası Yayınları.
- İdris Çakıroğlu, N. O. (2020). Türk Müziği Tarih Yazımında Avrupa Merkezci ve Milliyetçi İdeolojilerin Mehter Örnekleme Üzerindeki Yansımaları . *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 669.
- İnancer, Ö. T. (1999). Osmanlı Müsikisi Tarihinde Tasavvuf Müsikisine Bir Bakış. G. Eren (Dü.) içinde, *Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat* (s. 677). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İpşirli, M. (1995). “Elçi” , TDV Yayınları . *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 11, s. 8). içinde İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (2000). *Türk Milli Kültürü* . İstanbul: Ötügen Yayınları.

- Kallek, C. (1992). "Biat" . *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 6, s. 120-124). içinde İstanbul: TDV Yayınları.
- Karateke, H. T. (2017). *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzylında Merâsimler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kaşgarlı, M. (2004). *Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası* . İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kılıç, D. A. (2002). XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, 29. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- Kılıç, D. A. (2004). Osmanlı Saray Törenlerinin Üsküdar'a Yansması. *Üsküdar Sempozyumu I, Bildiriler Kitabı . 1*, s. 92. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Araştırma Merkezi Yayınları.
- Koca, S. (2012). "Toy" . *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 41, s. 270-271). içinde İstanbul: TDV Yayınları.
- Koçak, K. (2011). Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, 83. Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Koparal, Ö. G. (2019). Osmanlı Minyatürlerinde Merasim Tasvirleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 25. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE.
- Köymen, M. A. (2011). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi* (Cilt 3). Ankara: TTK Yayınları.
- Mandaloğlu, M. (2012). İslamiyet'ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*(2), 214 vd.
- Mesut Talashoğlu, E. U. (1974). *Türk Tarihi I, İstanbul* . Latin Matbaası.
- Mumcu, A. (1994). "Divân-ı Hümayûn" . *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 9, s. 430). içinde İstanbul: TDV Yayınları.
- Orgun, Z. (1942). Osmanlı İmparatorluğunda Nâme ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merâsim . *Tarih Vesikaları Dergisi*, 1(6), 409.
- Osmanlı Arşivi. (tarih yok).
- Ögel, B. (1979). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Ankara: Kömen Yayınları.
- Özbilgen, E. (2011). *Bütün Yönleriyle Osmanlı "Adâb-ı Osmanîye"*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özcan, A. (1993). "Cülûs". *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 8, s. 108-110). içinde İstanbul: TDV Yayınları .
- Özcan, N. (2003). "Mehter" . *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 28, s. 545). içinde Ankara: TDV Yayınları.
- Özel, A. (2004). "Mevlid" . *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 29, s. 476). içinde İstanbul: TDV Yayınları.
- Öztuna, Y. (1994). *Büyük Osmanlı Tarihi* (Cilt 6). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Piyadeoğlu, C. (2010). Gazneliler ve Büyük Selçuklular'da Bayramlar ve Bayram Kutlamaları. *Turkish Studies Dergisi*, 5, 1413-1416 .
- Sanal, H. (1964). Mehter Müsikîsi . İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sarıcaoğlu, F. (2007). Divân-ı Hümayûn'un Kronolojik Toplanma ve Merâsim Günleri (1153-1210/1740-1795). *Osmanlı Araştırmaları XXX Dergisi*, 87.
- Sezen, L. (1999). İlk yaz Bayramları. (12), 82.
- Sönmez, T. G. (2016). Geleneksel Bayramların Halk Hayatındaki Rolü . *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*(7), 144.
- Tanrıkorur, C. (2016). *Osmanlı Dönemi Türk Müsikîsi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Terzi, A. T. (2013). Sultan Abdülaziz'in Kılıç Kuşanma Merâsimi . İ. K. Feridun M. Emecen (Dü.) içinde, *Osmanlı'nın İzzinde Mehmet İpşirli Armağanı* (Cilt 2, s. 473). İstanbul : Timaş Yayınları.
- Uca, A. (2007). Türk Toplumunda Nevruz I. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (32), 139.
- Uludağ, S. (2017). *İslâm ve Müsikî* . İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Yılmaz, M. (2020). *Osmanlı'da Tören ve Alaylar* . İstanbul: Sarmal Kitabevi Yayınları.
- Ziya Kazıcı, M. Ş. (1982). *İslam-Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul : Çağrı Yayınları.